

PAUL VOITURON (1824-1891) EN ZIJN DENKTANK

Levensschets en progressief gedachtegoed van een Gentse liberaal

Carmen Van Praet en Bart D'hondt¹

Wie in het Gent van de 19de eeuw het privilege had om naar de stembus te mogen gaan, kon lange tijd slechts kiezen tussen twee partijen. Het politieke landschap was niet zo versnipperd als vandaag. Twee grote blokken – de katholieken en de liberalen – domineerden de stembusstrijd. De Belgische geschiedschrijving over de 19de-eeuwse politiek focust nadrukkelijk op de levensbeschouwelijke breuk tussen klerikalen en liberalen, met als geliefkoosd hoogtepunt de Schoolstrijd (1878-1884). Maar niet alleen de klerikale-antiklerikale tweedeling overheerste de 19de-eeuwse lokale en nationale politiek. Intern waren de twee blokken ook zwaar verdeeld rond sociaal-economische en ideologische thema's.² In dit artikel nemen we de Gentse liberale partij uit de jaren 1860 en 1870 onder de loep. Van november 1874 tot en met maart 1876 kwam een groep progressieve liberalen als aparte electorale eenheid op de voorgrond. We onderzoeken de drijfveren en het ideologische gedachtegoed van de Progressistenkring en hun leider Paul Voituron. We gaan na waarom deze figuren zich afscheurden van de liberale moederpartij en wat hun voornaamste standpunten waren. Waren hun ideeën onverzoenlijk met het traditionele liberalisme van die tijd of ging het eerder om persoonlijke aversies?

In de historiografie duikt Paul Voituron sporadisch op, en dan vooral in de schaduw van liberale tijdgenoten zoals Emile De Laveleye of François Laurent. Voituron was geen charismatisch politicus, hij had een ingetogen karakter en trok zich vaak terug in zijn studiekamer. Toch was hij een vooruitstrevende libe-

---

¹ Voor dit artikel werd dankbaar gebruik gemaakt van een onderzoeksproject over Paul Voituron, uitgevoerd door volgende studenten 2de bachelor van de UGent, academiejaar 2011-2012: Laura Debyser, Matthijs Degraeve, Lien De Vriendt, Midas Hellinck, Lith Lefranc, Hannah Mertens, Jan Mestdagh, Willem Jan Persoons, Dorian Rommens, Joris Roosen, Anke Stefens, Elke Vermeiren, Iona Welvaert en Myriam Welvaert.

² G. Deneckere, E. Gubin, P. Nandrin, E. Witte, *Nieuwe geschiedenis van België. Deel I*, Tielt, 2005, p. 240.

raal van het eerste uur en een begaafd schrijver. Zijn archiefbestand – een rijke collectie met dagboeken, brieven, manuscripten, losse geschriften, artikels en eigentijdse publicaties – bevat een schat aan informatie. Tot op heden werden Voiturons ideeën nog niet op een diepgaande manier onderzocht. Deze bijdrage vormt een synthese van het bestaande onderzoek, aangevuld met nieuwe inzichten gebaseerd op een analyse van zijn archiefmateriaal. Het eerste deel van het artikel focust op het liberale landschap in Gent rond het midden van de 19^e eeuw. Vervolgens zoomen we in op de stille en intelligente Voituron, we onderzoeken in welke kringen deze grijze muis vertoefde. Daarna bespreken we de breuk in 1874 en gaan we dieper in op de aanleiding van deze verdeeldheid. In het vierde deel van het artikel analyseren we het 16-puntenprogramma van de Gentse progressisten, waarbij we vooral stilstaan bij het vooruitgangsoptimisme en het gelijkheidsprincipe die cruciaal waren in Voiturons denken. In het laatste deel focussen we op de verzoening in 1876 en schetsen we bij wijze van epiloog de verdere geschiedenis van de progressieve liberalen in Gent tot aan de Eerste Wereldoorlog.

1. Een blauw huis met vele kamers

Met het aantreden van burgemeester Charles de Kerchove de Denterghem in 1858 begon een gouden periode voor de Gentse liberalen. Gedurende een kwart-eeuw zou hun politiek overwicht door niemand worden bedreigd. Tussen 1858 en 1884 kwam de katholieke oppositie bij slechts één van de zestien gemeenteraadsverkiezingen op met eigen kandidaten. De lokale verkiezingen in Gent waren bijgevolg veeleer populariteitstests binnen de liberale beweging. De blauwe suprematie zorgde wel voor meer interne speelruimte. Er was minder nood aan een strak geleid en geünificeerd liberaal front, verschillende strekkingen binnen de liberale fractie konden zich steeds nadrukkelijker profileren. Niet alleen het Gentse liberalisme was een huis met vele kamers. Hoewel de liberalen zich in 1846 op nationaal vlak uitriepen tot de eerste moderne politieke partij met een duidelijk actieprogramma, was er van een strakke partijdiscipline geen sprake. Het 19^e-eeuwse liberalisme was zeer divers, zowel in zijn oorsprong als in zijn verdere ontwikkeling.³ De liberalen stonden voor individuele vrijheid en streefden de verlichte ideeën van de Franse Revolutie na, maar hoe alles precies moest worden ingekleurd, dat was vaak een persoonlijke kwestie. Tijdens het liberale stichtingscongres van juni 1846 werd meteen duidelijk dat er zich een

---

³ S. Dudink, *Deugdzaam liberalisme: sociaal-liberalisme in Nederland 1870-1901*, Amsterdam, 1997, p. 16.

breuklijn aandiende tussen enerzijds de conservatieve doctrinair en anderzijds de meer democratische en sociaal vooruitstrevende liberalen. De doctrinair zagen het nut van een programma niet in: het zou de cijnskiezers afschrikken en het zou de verkozenen binden. De progressieve vleugel daarentegen wilde een zeer gedetailleerd partijprogramma. Bij wijze van compromis kwam een minimalistische basistekst van zes artikelen tot stand. Daarin werden een aantal toegevingen aan de progressieven gedaan, onder meer de doelstelling om iets te doen aan de erbarmelijke levensomstandigheden van de arbeidende en noodlijdende klasse.⁴ De tweespalt tussen de doctrinaire en de progressieve aanhangers is dus even oud als het Belgische liberalisme zelf, maar het algemeen programma van 1846 was ruim genoeg opgesteld, zodat iedere liberaal er zich in vond.⁵

Ook het Gentse liberalisme had vanaf zijn ontstaan vele gezichten en tweespalt was nooit ver weg. In de jaren 1840 was de partij behoorlijk verdeeld. De verstandhouding tussen de oudere generatie rabiante orangisten en de jongere generatie, meer gematigde liberalen was ronduit slecht. Bovendien zorgde de Vlaamse kwestie in de katoenstad al snel voor interne beroering. In december 1867 richtten enkele flamingante liberalen, onder wie Jacob Heremans, Julius Vuylsteke, Auguste de Maere en Julius De Vigne, de Vlaamse Liberale Vereniging op die als drukkingsgroep binnen de Liberale Grondwettelijke Associatie gingen fungeren. Naast deze groep Vlaamsgezinde liberalen oefende ook een progressieve vleugel vanaf 1869 druk uit op het klassieke partijbestuur. Deze progressieve liberalen waren in hoofdzaak voormalige studenten of collega's van filosofieprofessor François Huet die in 1846 een studiekering had opgericht. In deze discussiekering, de *Société Huet*, debatteerde men over filosofische, politieke en sociale problemen. De leden deelden hun kritische maatschappijvisie op het pauperisme, de vrouwenemancipatie, de verbetering van het basisonderwijs en het algemeen stemrecht. De activiteiten van deze kring bloeddten geleidelijk aan dood na 1848, maar het zaad van het progressieve, liberale ideeëngoed was gezaaid. De *Société Huet* liet een diepe indruk na en leefde verder in de geesten van verschillende Gentse universiteitsprofessoren, zoals François Laurent, Hubert Brasseur, Auguste Wagener, Gustave Callier en Adolphe Burggraeve.⁶ Vooral de jonge Paul Voituron (14/02/1824 – 12/02/1891), die optrad als secre-

⁴ J. Basiliades, 'De lotgevallen van het radicalisme in België. Het ontstaan, de opkomst en de ondergang van een negentiende-eeuwse links-liberale stroming', in S. Gatz, P. Stouthuyzen (eds.), *Een vierde weg?: links-liberalisme als traditie en als oriëntatiepunt*, Brussel, 2001, pp. 37-38.

⁵ M. Bots, *Beknopte geschiedenis van de Liberale Partij*, Gent, 2012, pp. 18-21.

⁶ E. Decruynaere, *De Progressisten in Gent (1874-1919) en hun band met de BWP*, Gent (onuitgegeven licentieverhandeling UGent), 2003, p. 29.

taris van de *Société Huet*, wijdde zijn verdere leven aan de verspreiding van de ideeën van Huet, en dit met een onverwoestbaar doorzettingsvermogen. Of zoals de weduwe van Huet in de jaren 1870 naar Voituren schrijft: “Je vous garde une grande estime et une vraie gratitude pour votre fidélité à la mémoire de mon cher et vénéré mari et pour le travail honnête, sincère consciencieux qui honore votre vie.”⁷

2. De grijze muis Voituren pende in zijn studeerkamer vooruitstrevende ideeën neer

In tegenstelling tot de meeste leden van de *Société Huet* lag Paul Voituren niet in een wieg van een klassiek bourgeoisgezin. Zijn vader was een bescheiden ambachtsman die door hard werken in de familiezaak opklom tot de gegoede Gentse middenstand. Bij zijn dood in 1847 liet hij een aanzienlijk fortuin na aan zijn vrouw, twee dochters en zoon Paul.⁸ Paul was de gedoodverfde kandidaat om de familiezaak – een marmerhandel – over te nemen. Hij kreeg een praktische opleiding maar Paul sloeg al snel een totaal andere richting in. Zijn kleine gestalte en zijn tengere lichaamsbouw waren niet bepaald bevorderlijk voor de stiel, maar het was vooral zijn lust naar kennis, die hem in de richting van de universiteit dreef.⁹ Hij studeerde twee jaar wiskunde maar maakte dan de overstap naar de filosofie. Zo kwam hij in contact met professor François Huet die Voituren een erudiet leerling vond en hem uitnodigde voor de privébijeenkomsten bij de leermeester thuis. Desalniettemin slaagde Voituren er niet in om het doctoraal examen in de filosofie met succes af te leggen. Zijn universitaire opleiding kreeg terug een nieuwe wending. In 1851, op 27-jarige leeftijd, behaalde hij uiteindelijk een diploma in de rechtsgeleerdheid.

Al snel bleek dat Voituren geen begaafd pleiter was. Zijn carrière als advocaat werd een fameuze flop en hij oefende het beroep van advocaat slechts uit tot in 1863.¹⁰ Voituren ging dat jaar meteen ook op pensioen, hij kon rentenieren door de riant erfenis van zijn vader. Bovendien gedroeg de jonge dertiger zich als mensenschuwe misantroop. Zo schrijft Voituren op het einde van het jaar 1855 in zijn dagboek: “J’ai souvent été effrayé de ne plus trouver en moi que du

⁷ Universiteitsbibliotheek Gent (UBG), Handschriftenleeszaal (Hslz), HS 11790, *Voituren, Correspondance sur Manuel du Libéralisme*.

⁸ R. De Meulemeester, *Paul Voituren (1824-1891). Het politiek-maatschappelijk ideeëngoed van een Gents radicaal-liberaal*, Leuven (onuitgegeven licentieverhandeling KUL), 1982, pp. 3-4.

⁹ R. De Meulemeester, *Paul Voituren*, pp. 5-6.

¹⁰ R. De Meulemeester, *Paul Voituren*, pp. 36-37.

dégoûtes froids pour les hommes et les choses. J'ai souvent lutté sans succès contre le découragement."¹¹ Voituron legde niet gemakkelijk sociale contacten en hij had weinig vrienden.¹² Ook op bals kon de schuchtere Voituron zich niet vermaken:

“Le soir j'ai été au bal donné au profit des pauvres, très beau bal, beaucoup de monde, superbes toilettes. J'y ai peu dansé, aussi ne me suis je pas beaucoup amusé. C'est un plaisir que je ne dois plus rechercher... Quand l'ennui me gagne au milieu d'une fête ou tout le monde s'amuse, je deviens de mauvaise humeur...”¹³

Tevergeefs probeerde hij substituuut in Gent of professor in de rechten aan de Gentse universiteit te worden. Paul Voituron trok zich vaak terug in zijn studeerkamer waar hij stilaan rijpte tot één van de meest erudiete personen van Gent. Hij schreef een *mémoire* voor de *Académie de Belgique* over het erfrecht, waarvoor hij in 1858 een onderscheiding en vele felicitaties ontving.¹⁴ Hij legde zich ook toe op filosofie en esthetiek en schreef in 1858 het werk *Recherches philosophiques sur les principes de la science de beau*.¹⁵ Voor dit boek ontving Voituron een eervolle vermelding van de *Académie des sciences morales et politiques de France*.

Paul Voituron werd een workaholic, een studax die bergen werk verzette in de eenzaamheid van zijn studeerkamer. Zijn lijfspreuk werd *Labor improbus omnia vincit*, onverdroten arbeid overwint alles.¹⁶ Hij bestudeerde codices, de Franse taal en grammatica, de Vlaamse taal, oud en modern recht. Daarnaast besteedde hij ook veel tijd aan literatuur, filosofie en economische politiek. Hij maakte ook notities over fysica, natuurwetenschappen, fysiologie, etnografie, geneeskunde en hygiëne.¹⁷ Voituron had dus een zeer breed interesseveld. In de Concorde op de Kouter las hij kranten en weekbladen waarop hij niet persoonlijk was geabonneerd. Door zijn eruditie dwong Voituron stilaan respect af. In 1862 verschenen er in het *Journal de Gand* bijdragen van zijn hand over *Les Misérables*, het nu overbekende epos van Victor Hugo. Voituron beschreef het werk als een prach-

¹¹ UBG, Hslz, HS 2901, *Voituron Journal*, 1855.

¹² UBG, Hslz, HS 2901, *Voituron Journal*, 1858.

¹³ UBG, Hslz, HS 2901, *Voituron Journal*, 1855.

¹⁴ UBG, Hslz, HS 3041, *Voituron, Le droit de succession*, 1858.

¹⁵ UBG, Hslz, G. 008624, *Voituron, Recherches philosophiques sur les principes de la science de beau*, 1861.

¹⁶ UBG, Hslz, HS 2901, *Voituron Journal*, 1857.

¹⁷ UBG, Hslz, HS 11943, *Voituron, Philosophie, esthétique, moralité dans l'art, sciences sociales, sciences physiques, ethnographie, hygiène: notes divers*.

tig boek en “gros d’une révolution sociale.” Op 15 mei 1862 ontving hij een eerste brief vol lof van Victor Hugo en beide heren werden pennenvrienden. Telkens er een publicatie van Hugo op de markt kwam, schreef Voituren een ophemelende recensie in de Gentse pers. Victor Hugo van zijn kant prees de intelligentie van Voituren.

“C’est qu’étant un maître de la philosophie, vous êtes de plain-pied, un maître de la critique. Une intelligence de votre ordre est bifrons, ce qui fait l’infériorité de tant d’écrivains qui se croient des critiques.”¹⁸

De brieven van Hugo gaven Voituren extra intellectuele zuurstof en ze droegen bij tot zijn doorbraak in de Gentse intellectuele wereld. Maar Voituren verwierf zijn plaats binnen de Gentse politiek niet alleen met zijn briljante geest. Vooral de goede verstandhouding en de blijvende contacten met de gewezen leden van de *Société Huet*, zoals Gustave Callier, Emile de Laveleye, Charles Leirens en César Frédéricq, legden hem geen windeieren.¹⁹ Nadat de *Société Huet* in 1850 onder zachte dwang van de overheid werd ontbonden, ontmoetten deze gelijkgezinden elkaar verder in de *Société Littéraire de Gand*.²⁰ De *Société Littéraire* was oorspronkelijk een neutrale vereniging die literatuurstudie en onderwijs wilde bevorderen, maar in de jaren 1850 werd de vereniging een trefpunt van jonge, vrijzinnige en progressieve liberalen die zich niet thuis voelden in de schoot van de Liberale Grondwettelijke Associatie. De oprichting van debatclubs door meer vooruitstrevende liberalen was geen typisch of uniek Gents fenomeen. Vooral vanaf de jaren 1860 werden de barsten binnen de liberale partij overal in het land steeds groter. De doctrinaire regering onder leiding van Frère-Orban was een katalysator in deze ontwikkeling, want ze weigerde de eisen van haar progressieve vleugel in overweging te nemen.²¹ Daarop werden in heel wat steden progressieve meetings gehouden en ontstonden nieuwe liberaal-vooruitstrevende associaties of kringen.²² In Gent troffen de progressieve liberalen elkaar aanvankelijk in de *Société Littéraire*. Wekelijks werd een bijeenkomst georganiseerd waar vooraanstaande sprekers, zoals Henri Moke, Pascal Duprat, Jules Simon,

¹⁸ UBG, Hslz, RES 1492, Victor Hugo, *Les Chansons des Rues et des Bois*, gericht als geschenk aan Paul Voituren met vooraan brief gedateerd 14 januari 1865.

¹⁹ R. De Meulemeester, *Paul Voituren*, pp. 27-28.

²⁰ Tijdens de rumoerige periode rond 1848 wekten de bijeenkomsten ten huize Huet achterdocht op. Huet werd in 1850 onder zachte dwang aangeraden om met pensioen te gaan en keerde terug naar zijn geboorteland Frankrijk.

²¹ J. Basiliades, ‘De lotgevallen van het radicalisme’, p. 38.

²² A. Verhulst, *De liberalen van 1846 tot 1996*, Brussel, 1996, p. 36; D. Luyten, *Politieke machtsverhoudingen binnen de Vereenigde liberalen van Antwerpen in de periode 1870-1884*, Gent (onuitgegeven licentieverhandeling RUG), 1983, pp. 25-26.

Adolphe Burggraefe, Hendrik Conscience en Auguste Wagener, een voordracht hielden. Er werd aandacht besteed aan wetenschappelijke werken over letterkunde, handelsrecht, filosofie, en geschiedenis. Voituron maakte geregeld samenvattingen van deze lezingen en liet die verschijnen in de Gentse pers. Tijdens de etentjes en recepties voor en na de lezingen van deze kring legde Voituron interessante contacten met invloedrijke personen. Als vertegenwoordiger van de *Société Littéraire de Gand* participeerde hij aan het congres van de *Association Internationale pour le progrès des sciences sociales* dat in 1863 plaatsvond te Gent. Deze internationale vereniging organiseerde tussen 1862 en 1865 in totaal vier congressen (Brussel-Gent-Amsterdam-Bern) met als doel de studie van de sociale wetenschappen te bevorderen en het lot van de arbeiders te verbeteren.²³ Het was een transnationaal netwerk waarin ideeën over de sociale kwestie rijpten en internationaal verspreid geraakten. Bovendien was Voituron in 1863 ook lid van de redactieraad van deze internationale associatie, samen met andere vooraanstaande figuren uit het ganse land, zoals de Gentse professor Richard Boddaert, de Luikse advocaat Jean-Nicolas Dognée-Devillers, de Antwerpse advocaat en hoofdredacteur van *Le Précurseur* Alphonse Van Camp en de Brusselse advocaat en politicus Charles Woeste.²⁴ Ten slotte legde en onderhield Voituron ook belangrijke contacten met gelijkgezinden tijdens zijn lange wandelingen. Flaneren was in de 19de eeuw de bezigheid bij uitstek van de burgerij, “men wilde zien, maar vooral gezien worden”.²⁵

De mislukte advocaat Voituron voelde zich als een vis in het water in de semipolitieke liberale verenigingen. Hij vertoefde in kringen waar lokale politiek vaak het gespreksonderwerp vormde en hij streefde er dan ook naar om een lokaal ambt te kunnen uitoefenen. Via zijn persoonlijke contacten kwam het zover dat Voituron in zijn dagboek van 1863 triomfantelijk kon schrijven: “Il ne m’est arrivé de remarquable que mon élection de conseiller communal”.²⁶ Gustaaf Callier was dat jaar gestorven, Auguste Wagener verving hem als schepen en zodoende kwam er in de gemeenteraad een plaats vrij voor Paul Voituron. In 1864 nam hij dat mandaat op. Voituron ontpopte zich al snel tot een behoorlijk kritisch gemeenteraadslid en dat werd hem niet door iedereen in dank afgenomen. Daarnaast speelde Voituron een duidelijke rol in de oprichting van *La*

---

²³ M. Van Dijck, *De wetenschap van de wetgever. De klassieke politieke economie en het Belgische landbouwbeleid (1830-1884)*, Leuven, 2008, p. 64.

²⁴ UBG, HIST.009859, *Annales de l’Association internationale pour le progrès des sciences sociales*, 1863, Gent, p. 827.

²⁵ J. Tyssens, *Deftig vermaak, ijdel vertier. Stedelijkheid en burgerlijke ontspanning in het 19de-eeuwse Gent*, Gent, 2009, p. 9.

²⁶ UBG, Hslz, HS 2901, *Voituron Journal*, 1863.

Liberté, de progressief georiënteerde Gentse loge die zich in 1866 afscheurde van *Le Septentrion*. Vanaf dan nam *La Liberté* de rol als denktank voor progressieve ideeën over van de *Société Littéraire*. Op tien jaar tijd was er overduidelijk veel veranderd in het leven van Paul Voituron. Als onzekere, timide dertiger sloot hij zich op in zijn studeerkamer en had hij weinig vrienden. Als veertiger stond hij stevig in zijn schoenen en speelde hij een betekenisvolle rol in het Gentse politieke leven. In 1867 schopte hij het zelfs tot schepen van openbare werken. Maar Voituron was een echte muggenzifter en zijn omstrede persoonlijkheid zorgde voor heel wat ongenoegen en tegenstand binnen de Liberale Associatie.²⁷ Hij kwam steeds vaker in de clinch met de doctrinaire vleugel van de partij, vooral toen hij de 11%-belasting doordrukte.²⁸ Zoals hij zelf schreef:

“J’ai fait décréter l’impôt des 11% ce qui m’a rendu très impopulaire, puis j’ai fait contracter l’emprunt de 17 millions, ..., ce qui m’a valu l’envie des conseillers et leur animosité.”²⁹

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1869 werd een afspraak gemaakt tussen de doctrinair en de progressieven. De vooruitstrevenden stelden zich tevreden met vijf van de zeventien te verdelen zetels. De vijf zetels gingen naar François Laurent, Julius Vuylsteke, Auguste de Maere, Jean-Baptiste De Coster-Wittocx en Jules Guéquier, de uittredende achtbare meester van *La Liberté*. Paul Voituron viel uit de boot en verdween tijdelijk uit de gemeenteraad.

3. De liberale excommunicatie van een Gentse progressist

Voituron was een kuitbijter die niet opgaf. Hij organiseerde veel *soirées* met toneel, muziek en gedichten waardoor hij opnieuw wat krediet kreeg binnen het conservatieve doctrinaire kamp. Tezelfdertijd verhoogde hij samen met de andere opposanten de druk binnen de Liberale Associatie. In 1872 mocht hij terug aantreden als gemeenteraadslid. De doctrinair dachten dat Voituron getemperd was, dat hij zijn radicale ideeën had afgezwakt. Maar niets was minder waar. Als nooit tevoren spuide Voituron veel kritiek, hij veroorzaakte verschillende interpellaties en stootte heel wat raadsleden tegen de borst. Naast Voituron zetelde nu ook de Vlaamsgezinde Julius Vuylsteke als gemeenteraadslid

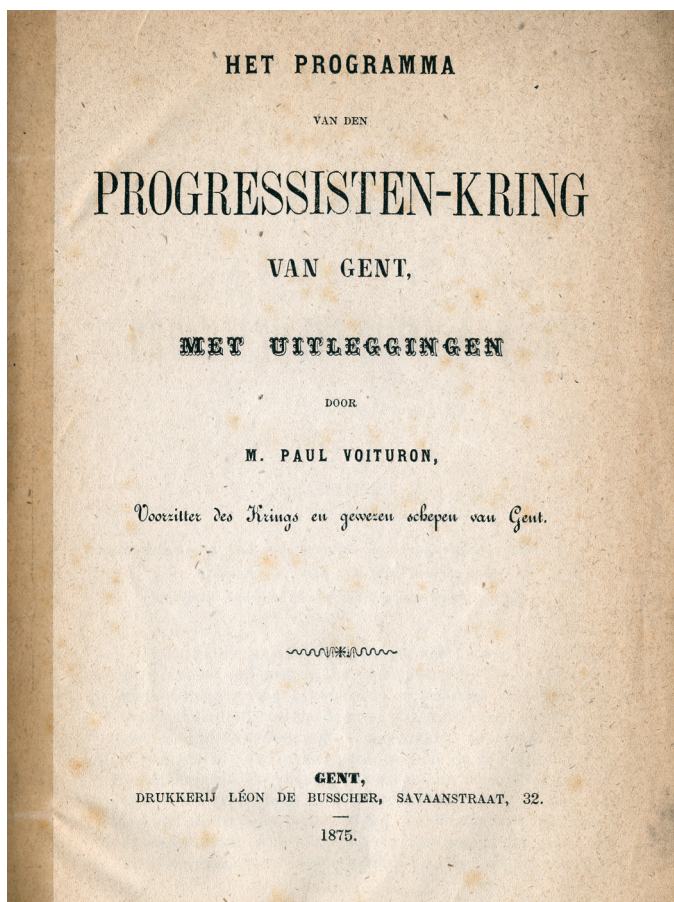
---

²⁷ R. De Meulemeester, *Paul Voituron*, pp. 91-92.

²⁸ De 11%-belasting was een stedelijke heffing op nieuwbouw in de stad, een sector die in 1828 was vrijgesteld van taksen om zo de urbanisatie en heraanleg van de stad aan te moedigen.

²⁹ UBG, Hslz, HS 2901, *Voituron Journal*, 1867.

Titelpagina van het 16-puntenprogramma van de Gentse Progressistenkring door Paul Voituron, 1875 (SAG, Bibliotheek, GSA1 4GD3)

voor de liberale partij. De doctrinaire liberalen – onder leiding van Charles de Kerchove, François d’Elhounge en Hippolyte Metdepenningen – gaven schoorvoetend en met veel tegenzin terrein prijs aan de progressieve en flamingante liberalen. Een interne hervorming kon niet uitblijven. Op 21 april 1872 werd op initiatief van Gustave Rolin-Jacquemyns het nieuwe huishoudelijk reglement van de Liberale Associatie voorgesteld dat voor interne verkiezingen de Hare-quota introduceerde. Dit betekende dat het partijbestuur in de toekomst zou worden samengesteld op basis van evenredige vertegenwoordiging waardoor de minderheidsfracties ook een stem kregen in het Middencomiteit of hoofdbestuur van de partij.

De interne spanningen binnen de Gentse liberale familie bereikten een hoogtepunt na de liberale nederlaag bij de nationale verkiezingen van juni 1874. Voituron schreef: “La victoire du parti clérical dans les élections qui ont lieu à Gand le 9 Juin 1874, a été une amère déception pour les libéraux de cette ville.”³⁰ Hij sneerde naar de doctrinairen: “Le libéralisme s’est endormi au pouvoir.”³¹ Deze pijnlijke nederlaag was voor Voituron de aanleiding om samen met Henri De Brouckère op 3 juli 1874 de Gentse Progressistenkring boven de doopvont te houden. Zij beschouwden zichzelf echter niet als een autonome kiesvereniging maar als een kring die geaffilieerd bleef met de Liberale Associatie, net zoals de Vlaamse Liberale Vereniging. De progressisten stuurden met andere woorden aanvankelijk niet aan op een breuk met de doctrinairen en bleven hopen op hervorming van binnenin.

Op 3 en 4 augustus 1874 vonden de driejaarlijkse bestuursverkiezingen van het Middencomiteit plaats. De verkiezingen verliepen voor de tweede keer volgens het nieuwe stelsel en de progressisten dienden een eigen kandidatenlijst in. De doctrinairen verloren hun jarenlange meerderheid, ze moesten het stellen met 6 zetels, terwijl de progressisten en Vlaamsgezinden samen 8 zetels behaalden.³² Het nieuwe Hare-systeem versterkte de liberale verdeeldheid: “Le système Hare, mettant chaque fraction d’un même parti dans l’obligation d’agir pour son propre compte, est malheureusement plus propre à créer et à perpétuer la désunion.”³³

Edouard Millord, Armand Lutens en Paul Voituron waren de drie progressisten die verkozen werden. Vooral het feit dat Voituron zou zetelen in het centraal bestuur was voor vele doctrinairen een doorn in het oog. Zijn invoering van de 11%-belasting was hem nog niet vergeven en zijn radicale ideeën over een verregerende sociale emancipatie en de absolute scheiding van Kerk en Staat, waren voor vele conservatieven een brug te ver. Reeds op 22 augustus verscheen in *Journal de Gand* een eerste artikel waarin de Progressistenkring van Voituron openlijk werd aangevallen:

“Le nouveau Cercle se place non seulement en dehors de l’Association libérale et en hostilité avec elle et ses principes, mais en outre en révol-

³⁰ UBG, Hslz, G.11852, *Paul Voituron, La situation du parti libéral à propos des élections de Gand*, 1874, p. 2.

³¹ UBG, Hslz, G.011861, *Paul Voituron, Avant et après les Elections de Gand du 9 Juin 1874 – Etudes Politiques*, 1874, p. 101.

³² K. Devolder, ‘Gij die door ‘t volk gekozen zijt ...’ *De Gentse gemeenteraad en haar leden 1830-1914*, Gent, 1994, p. 175 (Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 20).

³³ UBG, J.000014/K-L, *Journal de Gand*, 03/08/1874.

te contre le bon sens et le sens commun... car l'Association libérale n'est ni révolutionnaire ni socialiste, elle est constitutionnelle."³⁴

De progressisten werden openlijk beschuldigd van revolutionaire en socialistische denkbeelden. In het najaar van 1874 werden de progressisten en hun programma een aantal keer frontaal aangevallen in dezelfde krant. De *Journal de Gand* was toen een spreekbuis van de doctrinaire liberalen.

De bom barstte tijdens de Algemene vergadering van de Liberale Associatie van 16 november 1874. Drie tenoren binnen de doctrinaire fractie – Hippolyte Metdepenningen, François d'Elhoungne en Charles de Kerchove – hadden eerder op de maand (4 november) een manifest opgemaakt waarin onomwonden werd gepleit om de progressisten uit de Associatie te zetten. Het lidmaatschap van de Progressistenkring was volgens de opstellers onverenigbaar met het lidmaatschap van de Associatie aangezien het progressieve partijprogramma indruiste tegen de grondwet. Op 7 november deed Paul Voituron nog een laatste poging om het tij te doen keren. In een lokale krant publiceerde hij een open brief waarin hij argumenteerde dat het programma van de progressisten enkel een herziening van de kieswet zou vergen.³⁵ Maar op de Algemene vergadering op 16 november, kon Paul Voituron – die van nature uit geen groot redenaar was – zich nauwelijks verdedigen. Hij sloeg een belachelijk figuur, althans volgens zijn tegenstanders:

“De Progressisten, die zulke groote programma makers zijn, zulk een armzalig figuur te zien maken en zich in zulk klein getal bevinden dat niet alleen niemand getracht heeft hen te verdedigen...nooit waren wij getuigen van zulk een vernedering.”³⁶

Het manifest van de Kerchove, Metdepenningen en d'Elhoungne werd door een grote meerderheid aanvaard.³⁷ De drie progressisten die zetelden in het Middencomiteit – Millord, Lutens en Voituron – moesten hun mandaat afstaan en zodoende herwonnen de doctrinairers alsnog de meerderheid.³⁸ Het zestien-

---

³⁴ UBG, J.000014/K-L, *Journal de Gand*, 22/08/1874.

³⁵ Liberaal Archief Gent (LA), Plaatselijk liberalisme Gent, n° 67, Vooruitstrevende Kring van Gent, *Open brief van Paul Voituron aan de Liberale Associatie*, 7/11/1874).

³⁶ UBG, J.000018, *De Stad Gent*, 18/11/1874.

³⁷ 601 leden namen deel aan de stemming, 543 stemden voor, 54 tegen en 4 stemden ongeldig.

³⁸ LA, Plaatselijk liberalisme Gent, n° 70, Liberale Grondwettelijke vereniging van Gent (bestuurswerking 1874); F. Martens, *Politiek en pers. De verkiezingen van de gemeenteraad te Gent 1869-1878*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG), 1966, p. 193.

puntenprogramma van de progressisten werd naar voren geschoven als officiële aanleiding voor de politieke excommunicatie van de liberale progressisten, maar het was wellicht een drogreden om dwarsliggers als Voituron en consorten buiten te werken:

“La cause vous la connaissez, c’est l’exclusion de l’Association libérale de toute la fraction jeune ou avancée, par haine politique contre une seule personne [Paul Voituron] qui avait été élu dans le comité central.”³⁹

4. Het zestienpuntenprogramma, vrijheid in alles en voor allen

De strijd tussen doctrinair en progressisten concentreerde zich rond het zestienpuntenprogramma van de Gentse progressieve liberalen. Nog geen maand na de splitsing publiceerde Voituron dit programma in het pas opgerichte partijblad, *Le Cercle Progressiste*, een initiatief dat Voituron overigens volledig met eigen middelen betaalde.⁴⁰ In zestien artikels declareerde Voituron een reeks verregaande democratische en sociale maatregelen ter emancipatie van de arbeidersklasse. Vooral het gelijkheidsprincipe was uiterst belangrijk voor de progressisten. Ongelijkheid was volgens Voituron de oorzaak van alle sociale problemen: “L’inégalité est la source du paupérisme actuel. Ne pas y toucher c’est éviter le cœur de la question, c’est rester à la surface du problème.”⁴¹

De belangrijkste maatschappelijke opdracht volgens de progressisten was er voor te zorgen dat iedereen succesvol kon zijn in de samenleving, dat iedereen gelijke kansen kreeg.

“Que voyons-nous aujourd’hui? Les uns, souvent les mieux doués, naissent pauvres: ils doivent végéter dans la société, peut-être même mourir de faim... Les autres, tristes médiocrités, naissent riches, à eux tous les honneurs, à eux la puissance, toutes les jouissances du monde, sans qu’ils aient en d’autre peine à se donner que celle de naître.”⁴²

³⁹ UBG, J. 000036, *La Flandre Libérale*, 22/02/1875; K. Devolder, ‘Gij die door ’t volk verkozen zijt’, p. 175.

⁴⁰ E. Decruynaere, *De Progressisten in Gent*, p. 40.

⁴¹ UBG, Hslz, VLBL. HFI.P.042.02, *Progressistes. Articles de Guiquier et de Voituron pour le Libéral Progressiste*.

⁴² UBG, Hslz, G.0011944, *Paul Voituron, Le libéralisme progressiste à la commune; Cercle progressiste; Correspondance; La morale dans l’enseignement primaire; notes diverses*.

Het programma van de Gentse progressisten beoogde het wegwerken van de fundamentele ongelijkheden binnen de toenmalige samenleving. De zestien partijartikels handelden over de uitbreiding van het stemrecht, de volledige scheiding tussen Kerk en Staat, meer kansen in het onderwijs, betere werkomstandigheden, een hervorming van de belastingen, het streven naar taalgelijkheid en de afschaffing van het lotelingsysteem binnen het leger.

Het eerste programmapunt was meteen de directe aanleiding voor de breuk binnen het Gentse liberalisme. De progressisten eisten algemeen stemrecht voor iedereen die kon lezen en schrijven maar dat ging volgens de doctrinairers in tegen de Belgische grondwet.⁴³ Bovendien hadden de doctrinairers schrik dat de uitbreiding van het stemrecht ten goede zou komen van de katholieken die veel nieuwe kiezers op het platteland voor zich zouden winnen.⁴⁴ Paul Voituron argumenteerde dat het stemrecht een natuurrecht en een basisrecht is van elk individu. Een eerste voorwaarde om in de samenleving vrij en gelijk te zijn was volgens hem “dat men kunne deel nemen, hetzij rechtstreeks, hetzij door vertegenwoordigers, aan het opmaken en toepassen der wetten.”⁴⁵ De realisatie van het eerste artikel, de uitbreiding van het stemrecht, kon volgens Voituron met een hervorming van de kieswet en zonder schending van het bestaande grondwettelijk kader. Als tweede actiepoint streefden de progressisten naar een evenredige vertegenwoordiging op politiek vlak, zodat elke kiezer rechtmatig werd gerepresenteerd.⁴⁶ Voituron kante zich tegen het meerderheidstelsel, omdat men met dit stelsel “nooit eene juiste vertegenwoordiging der politieke gezindheden [zal] hebben, en altijd zal het kunnen gebeuren dat de partij die in het land de minderheid heeft, de meerderheid in de Kamers [heeft].”⁴⁷ De progressisten streefden ook naar een administratieve decentralisatie en meer macht voor de gemeenten.⁴⁸ De gemeenten stonden volgens Voituron onder voogdij en dat bracht veel ongemakken, onrechtvaardigheden en klachten met zich mee.⁴⁹

De progressistenkring ijverde ook voor een volledige scheiding tussen Kerk en Staat, zoals gestipuleerd stond in het derde artikel van het programma.⁵⁰ Alle grondwettelijke principes die deze integrale scheiding verhinderden – zoals de

⁴³ *Artikel 1.* De toekenning van het stemrecht in de algemeene-, provinciale- en gemeente-kiezingen, aan elk die meerderjarig is en lezen en schrijven kan en in het bezit zijner burgerrechten is; in Paul Voituron, *Het programma van de Progressisten-Kring van Gent*, Gent, 1875.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 7.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 3-4.

⁴⁶ *Artikel 2.* De vertegenwoordiging der minderheden.

⁴⁷ *Het programma van de Progressisten-Kring van Gent*, p. 9.

⁴⁸ *Artikel 14.* De decentralisatie van het bestuur en de uitbreiding der gemeentelijke macht.

⁴⁹ *Het programma van de Progressisten-Kring van Gent*, p. 106.

⁵⁰ *Artikel 3.* De volkomene scheiding van Staat en Kerken.

betaling van de jaarwedden van de geestelijken door de staat – moesten verdwijnen. Artikel 15 van het programma schreef namelijk voor dat de wetten die niet overeenstemden met de grondbeginselen van de maatschappij moesten worden aangepast aan de nieuwe omstandigheden, zo niet moesten ze worden afgeschaft.⁵¹ Sedert 1830 waren er volgens de progressisten te veel reactionaire wetten gestemd, niet alleen door de klerikale partij, ook door de doctrinaire liberalen. De Gentse progressisten viseerden o.a. de gemeentewet, de wet van 1842 op het lager onderwijs, de militiewet, ...⁵² Ze verweten de doctrinairers dat die op vlak van secularisatie niet krachtadig optraden. De doctrinaire regering drukte de laïcisering van de wetgeving rond studiebeurzen niet door en de voorstellen om de overheid inspraak te geven in de kerkfabrieken en in het beheer van kerkhoven, sneuvelden uit schrik voor massaal katholiek protest.⁵³ Bovendien getuigde het privéleven van vele doctrinairers niet bepaald van een consequente ontkerkelijking. Velen van hen bleven de eucharistie bijwonen, lieten zich begraven in gewijde grond en stuurden hun kinderen naar katholieke scholen.⁵⁴ Volgens de liberale progressisten uit de Arteveldestad moest de scheiding tussen Kerk en Staat absoluut zijn. Daarenboven stipuleerden ze in artikel 7 dat de Staat enkel mocht ingrijpen ter preventie of ter bestraffing van misdaden die de rust en vrede verstoorden.⁵⁵ De progressisten ijverden voor een maatschappij die gevestigd was op twee grondbeginselen: rechtvaardigheid en vrijheid. De rede, het geweten, de vrijheid en de verantwoordelijkheid waren eigenschappen die de 'beschaafde' mensen van de 'wilde' dieren onderscheidde. De Staat kreeg een minimalistische rol omdat vooruitgang volgens de progressisten enkel kon worden verwezenlijkt door vrijheid: vrijheid van denken en geweten, vrijheid van woord, van drukpers, van onderwijs, van vergadering, van vereniging, van godsdienst, van nijverheid, van koophandel, en vrijheid van verkiezingen. Al deze vrijheden mochten niet door de Staat worden ingeperkt. Volgens de progressisten waren de doctrinairers koele en louter theoretische minnaars van de grondwettelijke vrijheden die in de politieke praktijk teruggrepen naar een autoritair

⁵¹ *Artikel 15*. De herziening der tegenwoordig in zwang zijnde wetten en de afschaffing van die welke met de grondbeginselen der hedendaagsche samenleving niet overeenstemmen.

⁵² *Het programma van de Progressisten-Kring van Gent*, p. 115.

⁵³ P. Lefevre, 'Grootheid en verval. 1847-1914', in A. Verhulst, *De liberalen van 1846 tot 1996*, Brussel, 1996, p. 136.

⁵⁴ UBG, Hslz, VLBL. HFI.P.042.02, *Progressistes. Articles de Guiquier et de Voituron pour le Libéral Progressiste*.

⁵⁵ *Artikel 7*. De afschaffing van al de wettige of administratieve veranderingen der vrijheid in alles en voor allen, behalve de beteugeling der wetsovertredingen en de policiemaatregelen die noodig gevonden worden om iedereens rechten te beschermen en de openbare orde en vrede te handhaven.

stelsel: “Zij eischen voorrechten voor de staat en de kiesgerechtigden, zoo als het de katholieken voor de kerk en de priesters doen.”⁵⁶

Volgens Voituren en de zijnen lieten de doctrinairen zich bij de opmaak van kieslijsten en het verdelen van openbare ambten verleiden tot vriendjespolitiek. De verdeling gebeurde niet op basis van verdiensten of rationele overwegingen maar op basis van *cameraderie*.⁵⁷ De progressisten ijverden daarom in artikel 8 van hun programma voor een absolute gelijkheid in de toegang tot de administratie van de Staat.⁵⁸ Alle ambten en politieke functies moesten worden toegekend op basis van bekwaamheid en verdienste, onafhankelijk van de maatschappelijke stand van de kandidaat.⁵⁹

Openbare ‘kampstrijden’ moesten worden georganiseerd, als waarborg tegen *favoritismus*, tegen *nepotismus* en tegen misbruik via partijbenoemingen.⁶⁰ Ambtenaren, agenten, rechters, griffiers, deurwaarders, kortom, al wie een openbaar mandaat of ambt bekleedde, moest ter verantwoording kunnen worden geroepen omdat men een voorbeeldfunctie vervulde. In artikel 13 stelden de progressisten: “Het is bijzonderlijk in de hogere administratieve kringen dat de vraagstukken van zedelijkheid, van eerlijkheid en van nauwgezetheid van het grootste gewicht zijn, omdat zij, door slechte voorbeelden, eenen noodlottigen invloed kunnen uitoefenen op de zeden van het land.”⁶¹

De Gentse progressisten beklemtoonden in artikel 4 en 5 van hun manifest het belang van onderwijskansen voor elk individu.⁶² Paul Voituren en zijn medestanders pleitten resoluut voor gratis basisonderwijs voor alle kinderen. De schoolplicht zou een grote stap vooruit zijn want veel maatschappelijk onheil werd door de progressisten toegeschreven aan onwetendheid en een gebrek aan onderwijs: “...de uitbreiding van het onderwijs [is] het beste behoedmiddel is tegen de booze driften, de dweepzucht, de valsche denkbeelden, de ondeugden, de armoede en de misdaden die de wanorde in de maatschappij brengen.”⁶³

Ten tweede wilden de progressisten de invloed van de Kerk op vlak van onderwijs drastisch terugschroeven, en zelfs volledig neutraliseren door het onderwijs in alle graden en in alle scholen uitsluitend wereldlijk te maken. Voi-

⁵⁶ *Het programma van de Progressisten-Kring van Gent*, p. 46.

⁵⁷ UBG, Hslz, G.011861, *Paul Voituren, Avant et après les Elections de Gand du 9 Juin 1874 – Etudes Politiques*, 1874, pp. 58-90.

⁵⁸ *Artikel 8*. De gelijke ontvankelijkheid van allen tot alle bedieningen.

⁵⁹ *Het programma van de Progressisten-Kring van Gent*, pp. 51-52

⁶⁰ *Ibidem*, pp. 52-53

⁶¹ *Artikel 13*. De verantwoordelijkheid van al de agenten der uitvoerende macht.

⁶² *Artikel 4*. Het verplicht lager onderwijs. *Artikel 5*: Het openbaar onderwijs kosteloos in den lageren graad en uitsluitend wereldlijk in alle graden.

⁶³ *Programma van de Progressisten-kring van Gent*, pp. 21-22.

turon vond de investering in zogenaamde *écoles publiques* en de aanstelling van ongebonden leerkrachten in staatsdienst van primair belang. Volgens hem betekende de schoolwet van 1842 een verzwakking van het liberalisme. Met deze wet consolideerde en verstevigde de Kerk haar machtspositie in het lager onderwijs en dat was volgens Voituren een slechte zaak want de katholieke moraal ging lijnrecht in tegen het principe van de vrije wil:

“L'idéal proposé au chrétien c'est la négation de la vie morale et physique... [c'est] de devenir comme un cadavre, un instrument inerte, passif entre les mains de ceux qui le guident au nom de Dieu.”⁶⁴

De schoolwet van 1842 moest daarom, conform artikel 15 van het progressieve programma, worden aangepast of afgeschaft.⁶⁵ Volgens de progressisten moest het onderwijs bijdragen tot het creëren van plichtsbewuste en morele burgers.⁶⁶ Paul Voituren was ook lid van de *Ligue de l'enseignement*, de liberale onderwijsbond die in 1864 werd gesticht en streefde naar leerplicht en gratis onderwijs voor iedereen, ongeacht sociale klasse of geslacht.⁶⁷ De veralgemeende leerplicht had wel directe consequenties voor de nog steeds wijdverbreide kinderarbeid. Hoewel Voituren er progressieve ideeën op nahield, wou hij de kinderarbeid niet volledig afschaffen, dat zou volgens hem te nadelig zijn voor de arme gezinnen. Hij schoof het Engelse model van deeltijds onderwijs naar voor, met *scholen-werkhuizen* waar volkskinderen in voorbereiding op het latere arbeidsleven een stiel leerden en tegelijk een degelijk theoretisch onderwijs genoten. Voituren pleitte dus niet voor een volledige verbanning van kinderen uit het productieproces. Hij beschouwde kinderen als levensnoodzakelijke medekostwinners voor de verpauperde gezinnen, maar Voituren eiste wel dat de fabriekskinderen niet ongeletterd bleven.⁶⁸

Voituren besteedde ook veel aandacht aan de arbeidsomstandigheden waarin kinderen moesten werken. Artikel 11 van zijn politiek manifest was duidelijk verwant met de tekst die op het liberale stichtingscongres van 1846 werd aangevaard. De passage over de verbetering van de arbeid- en woonomstandigheden

⁶⁴ UBG, Hslz, G.0011944, Paul Voituren, *Le libéralisme progressiste à la commune; Cercle progressiste; Correspondance; La morale dans l'enseignement primaire; notes diverses*.

⁶⁵ M. Bots, 'Laïcité et onderwijs', in A. Verhulst en H. Hasquin (eds.), *Het liberalisme in België. Tweehonderd jaar geschiedenis*, Brussel, 1989, p. 146.

⁶⁶ P. Voituren, 'Les idées premières dans l'enseignement', in *Revue de Belgique*, 1881.

⁶⁷ Ch. Buls, 'Ligue d'Enseignement', in *Travail: organe international des intérêts de la classe laborieuse*, 2, 15/2/1867.

⁶⁸ *Programma van de Progressisten-kring van Gent*, p. 23.

van de werkende klasse was toen een duidelijke toegeving, een geste naar de progressieve liberalen toe.⁶⁹ Anno 1874, bijna 30 jaar later, stelden de Gentse progressisten met bitterheid vast dat het sociale vraagstuk hoegenaamd niet was opgelost en dat de doctrinairen geen betekenisvolle stappen hadden gezet om het lot van de arbeiders te verbeteren.

“De behoudende liberalen, even als de katholieken, loochenen de sociale kwestie en zulks doet begrijpen dat er in ons land tot nu toe zoo weinig gedaan zij voor de verbetering van den toestand der werkende klassen.”⁷⁰

De Gentse progressisten ijverden met hernieuwde moed voor de invoering van een waarborgensysteem, een soort inkomstengarantie via bijstands- en pensioenskassen voor werknemers. Zij vroegen meer aandacht voor vrouwen en kinderen en een billijkere verdeling van de verbruiksgoederen en levensmiddelen door de oprichting van coöperatieven. In navolging van Engeland, Zwitserland en de Verenigde Staten pleitte Voituron voor een maximale arbeidsduur per dag, niet alleen om gezondheidsredenen, maar ook om de arbeidende klasse de kans te geven “hun verstand te oefenen”.⁷¹ De arbeiders moesten ook beter beschermd worden tegen arbeidsongevallen en een persoonlijk kapitaal kunnen opbouwen. De progressisten wilden een uitbreiding van het privaat bezit, en Voituron was voorstander van coöperatieve verenigingen die de spaarzin aanmoedigden.⁷² De coöperatieve idee was gestoeld op het *Help U Zelf*-principe maar Voituron vond dat ook de werkgevers moesten bijdragen. In 1866 gaf Voituron samen met Constant Leirens een propagandablad uit met als doel de coöperatieve gedachte op ruime schaal te verspreiden: *Le Travail-Organe internationale des intérêts de la classe laborieuse – Revue du mouvement coopératif*.⁷³

Tot ongenoegen van de doctrinairen vonden de progressisten dat de overheid vooral belastingen op inkomens moest heffen, niet op uitgaven. Artikel 12 van hun programma stelde dat het belastingsstelsel moest worden her-

---

⁶⁹ Artikel 11. De verbetering van den stand der werkende klassen bij middel van waarborgen aan de werkers en inzonderheid aan de vrouwen en kinderen gegeven, van maatregels geschikt om de verdeling en de beweegbaarheid der goederen te bevorderen, en van de ontwikkeling der coöperatieve of aandeelhebbende verenigingen.

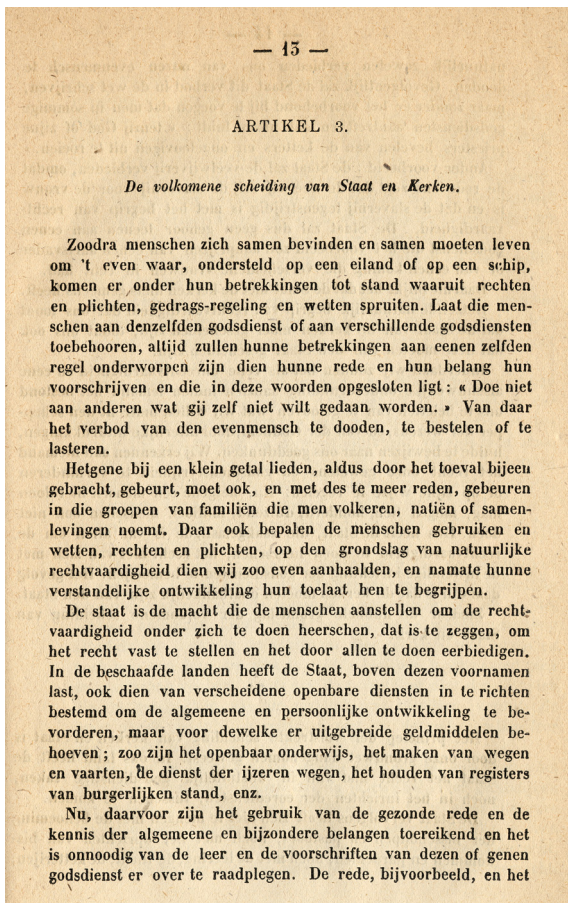
⁷⁰ *Programma van de Progressisten-kring van Gent*, p. 79.

⁷¹ *Ibidem*, p. 81

⁷² *Ibidem*, p. 82.

⁷³ In 1867 omgedoopt tot *Le travailleur Associé Propagateur international des doctrines coopératives*, in De Meulemeester, *Paul Voituron*, p. 30.

vormd.⁷⁴ De progressisten hadden vooral bezwaar tegen indirecte belastingen op verbruikswaaren, zoals op eten en drank, dus op basisproducten voor elke mens. De indirecte belastingen zetten volgens de progressisten aan tot bedrog en vervalsing van de waaren, tot omkoping en tot zedenbederf. Ze waren voorstanders van directe inkomensbelastingen en wierpen de idee van een betere inkomensverdeling op tafel.⁷⁵

De scheiding van Kerk en Staat, het artikel 3 van het 16-puntenprogramma, was een belangrijk strijdpunt van de Gentse Progressisten (SAG, Bibliotheek, GSA1 4GD3)

⁷⁴ *Artikel 12.* De hervorming der belastingen, te weten het vervangen der onrechtstreeksche belastingen door de directe belasting, eene betere verdeling der belastingen en het invoeren der wezenlijke evenredigheid tusschen de lasten en het vermogen der schatplichtigen.

⁷⁵ *Programma van de Progressisten-kring van Gent*, pp. 91-94.

5. De doctrinairen houden meer van de macht dan van de vooruitgang

Naast een klare visie over het stemrecht, de scheiding tussen Kerk en Staat, het gelaïciseerd en verplicht onderwijs, de arbeidsomstandigheden en de aard van de belastingen, hadden de Gentse progressisten ook een duidelijke mening over de taal(on)gelijkheid.⁷⁶ Voituron zette zich in voor minderheden en onderschreef het flamingantische discours. Het Nederlands moest – naast het Frans – de officiële taal worden in de administratie en het onderwijs, zo stond het geschreven in artikel 6 van het zestienpuntenprogramma. Het manifest werd trouwens integraal naar het Nederlands vertaald. Maar hiervoor kreeg Voituron hulp van Charles Dobbelaere, directeur van het Atheneum in Gent.⁷⁷ Ondanks het feit dat Voituron zich inzette voor de Vlaamse kwestie en hij zich persoonlijk voornam elke dag één uur aan de Nederlandse taal te besteden, zijn bijna al zijn geschriften en brieven in het Frans opgesteld. Het trekken van de Vlaamse kaart had ook een achterliggende gedachte. De francofone, vaak stedelijke liberale elite kreeg geen voet aan wal in het landelijke Vlaanderen dat te lang was achtergesteld omdat vooral de klerikalen met hun behoudsgezinde leer doordrongen tot de lagere klassen. Het verlichte en ontvoogdende liberale ideeëngoed was bijna uitsluitend geschreven in de zwerige taal van Molière, maar de meerderheid van het Vlaamse volk verstond geen Frans. Daarom stelde Voituron:

“Het middel om de vlaamsche bevolkingen op te beuren is klaarblijkelijk van de liberale denkbeelden tot haar te doen doordringen, door het wereldlijk onderwijs, door de drukpers en door den dagelijkschen omgang der verlichte klassen met de mindere. Maar hoe daartoe geraakt? Klaarblijkelijk nog eens, met de kennis der beide nationale talen, het vlaamsch en het fransch, algemeen te maken.”⁷⁸

Het laatste artikel waarin het gelijkheidsprincipe overduidelijk centraal stond was artikel 9 waarin geijverd werd voor gelijke lasten voor iedereen.⁷⁹ Vooral het lotelingsysteem, waardoor rijke jongelingen hun militaire dienstplicht konden

---

⁷⁶ *Artikel 6.* De gelijkheid der twee nationale talen in het onderwijs en in de administratie, volgens behoefte van iedere plaatselijkheid, met het doel de banden die de verschillende bevolkingen van België verenigen, nauwer aan te sluiten.

⁷⁷ UBG, Hslz, VLBL.HFI.C.067.03, *Cercles; Vooruitstrevende Liberale Kring. Correspondance à Paul Voituron*, februari 1876.

⁷⁸ *Programma van de Progressisten-kring van Gent*, p. 37.

⁷⁹ *Artikel 9.* De gelijkheid der lasten van allen aard voor het algemeen belang daargesteld en namelijk, als gevolg, de afschaffing der loting.

afkopen, moest dringend worden afgeschaft. De loting en de plaatsvervanging via afkoping waren fundamenteel onrechtvaardig. Voituron sprak van een bloedbelasting:

“Een rijk mans kind kan zich, mits eene zekere som, van den militaireren dienst vrij maken, terwijl hij, die aan arme of min begoede klassen toebehoort, van zijne familie en zijne bezigheden weggescheurd wordt, om verscheidene jaren in eene kazern te gaan doorbrengen of zijn leven op de grenzen te wagen.”⁸⁰

De progressisten waren geen rabiate pacifisten die pleitten voor de afschaffing van het leger. Zij wilden wel een grondige hervorming van de krijgsmacht. Het Belgische leger mocht geen bestendig karakter meer hebben en moest worden vervangen door een moderne burgerwacht die vooral op lokaal vlak aanwezig zou zijn. Het kazerneleven was volgens Voituron een school van zedenbederf, een kweekvijver van syfilis en alcoholisme. Op de internationale conferentie van de *Association internationale pour le progrès des sciences sociales* werd het Zwitserse defensiesysteem onder de loep genomen en vergeleken met de organisatie van het Belgische leger. Voituron, die de congresverslagen kon inkijken, concludeerde dat het Zwitserse systeem model moest staan voor ons land. Hij zag veel heil in een burgerlijk krijgswezen met een beperkt aantal beroepsmilitairen. Elke medisch geschikte man tussen 20 en 45 zou verplicht moeten deelnemen aan militaire trainingen, voor een korte duur, en in een plaatselijke compagnie of bataljon. Ook in de openbare scholen moest een bepaalde militaire training en vooral veel lichamelijke oefeningen worden gegeven. De (onder)officieren konden opgeleid worden aan de militaire academie. Dit stelsel had volgens Voituron een aantal belangrijke maatschappelijke en persoonlijke voordelen. Ten eerste werden de sterke en gezonde mannen niet maandenlang afgezonderd in kazernes en konden ze in vreedstijd gewoon verder blijven werken en een gezin uitbouwen. Ten tweede was het burgerlijk leger democratischer, en een waarborg voor vrede en openbare veiligheid. Er werd immers geen gesloten elitaire “kaste” van militairen gecreëerd. En ook het verfoeilijke, zedenbedervend kazerneleven was meteen van de baan. De verdedigingscapaciteit was aanwezig in elke hoek van het land en dat zou bijdragen tot een snellere mobilisatie. Het systeem zou ook beter zijn voor de staatskas door het wegvallen van de soldij in vreedstijd en de lagere pensioenlast.⁸¹

---

⁸⁰ *Programma van de Progressisten-kring van Gent*, p. 63.

⁸¹ *Programma van de Progressisten-kring van Gent*, pp. 66-67.

De progressisten verloochenden het liberale zuinigheidsprincipe niet. Ook zij wilden besparen op de overheidsuitgaven, zo stond in artikel 10 van hun programma.⁸² Wanneer de liberalen weer aan de macht zouden komen, moesten zij “zonder omwegen den weg der spaarzaamheid inslaan”.⁸³ Maar de progressieve Gentenaars wilden gericht snoeien om zo middelen vrij te maken voor prioritaire maatschappelijke behoeften. Er moest bezuinigd worden in de ambtenarij, de diplomatie en het leger. Het oorlogsbudget moest omlaag, net zoals de jaarwedden van de priesters en het budget voor de godsdiensten.⁸⁴ Met deze bezuinigingen kwam er geld vrij voor het volksonderwijs en voor openbare werken die de handel en de nijverheid ten goede kwamen. Door deze besparingen zou men ook de belastingen kunnen verminderen.⁸⁵ In het laatste artikel van hun politiek pamflet, artikel 16, riepen de progressisten hun medestanders en de leden van de kring op om alles in het werk te stellen om de hervormingen te doen slagen en de ideeën van het zestienpuntenprogramma te verwezenlijken.⁸⁶ In hun woorden klinkt ergernis door over de laksheid en inertie van de doctrinaire liberalen die de hooggespannen verwachtingen van het partijprogramma uit 1846 niet inlostten: “Le doctrinarisme c’est l’art d’affirmer les principes en théorie et de les éluder dans la pratique.”⁸⁷ Volgens Voituron waren de doctrinaire liberalen “plus amoureux du pouvoir que du progrès.”⁸⁸ Volgens de progressisten moest de liberale regering datgene wat een revolutie anders teweegbrengt via geweld realiseren via de politiek.⁸⁹ De uitbreiding van het stemrecht, de volledige scheiding tussen Kerk en Staat, progressieve belastingen, meer kansen in het onderwijs, betere werkomstandigheden, eigendomsverwerving, taalgelijkheid, een burgerlijk krijgswezen waren allen breekijzers voor de noodzakelijke maatschappelijke verandering, voor het wegwerken van de bestaande ongelijkheden. Anders dan de communisten en socialisten die de revolutie predikten, hadden de progressieve liberalen als hoofddoel de integratie van de arbeidsklasse in de burgerlijke maatschappij.⁹⁰

⁸² Artikel 10. De spaarzaamheid in de openbare uitgaven en namelijk in de uitgaven door de inrichting van eene gewapende macht vereischt.

⁸³ *Programma van de Progressisten-kring van Gent*, p. 71.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 73.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 76.

⁸⁶ Artikel 16. De uitdrukkelijke verbindtenis der kandidaten door den Kring voorgesteld, om door alle midelen in hunne macht de verwezenlijking te vervolgen der hervormingen en de toepassing der beginselen hierboven opgenoemd.

⁸⁷ UBG, Hslz, HS 11943, Voituron, *Philosophie, esthétique, moralité dans l’art, sciences sociales, sciences physiques, ethnographie, hygiène: notes divers*.

⁸⁸ UBG, Hslz, HS 1808, Paul Voituron, *Journal Politique*.

⁸⁹ UBG, Hslz, HS 11943, Voituron, *Philosophie, esthétique, moralité dans l’art, sciences sociales, sciences physiques, ethnographie, hygiène: notes divers*.

⁹⁰ D. Luyten, *Politieke machtsverhoudingen*, p. 178.

6. Waarom doet ge liever niet wat water in den wijn

Na de pijnlijke splitsing vielen de progressisten hun vroegere doctrinaire partijgenoten steeds openlijker aan. Maar toch veroorzaakte de commotie rond het zestienpuntenprogramma geen absolute en blijvende breuk binnen het Gentse liberalisme. Het progressistisch manifest was in zijn kern nog steeds blauw getint en zeker geen crypto-socialistisch document. De teksten van Voituren bulkten van de kritiek op de inmenging van de geestelijkheid in de maatschappij, een visie die hij deelde met de doctrinairers. Al snel na de splitsing gingen er stemmen op om de Gentse liberalen opnieuw te verenigen zodat ze sterker zouden staan tegenover hun gemeenschappelijke vijand, de katholieken. In december 1874, nog geen maand na de splitsing, deden de doctrinairers een eerste schuchtere toenaderingspoging om opnieuw een coalitie met de progressisten te vormen.⁹¹ Voituren reageerde koel op deze verzoeningspoging, hij vond het water tussen beide partijen nog te diep. De doctrinairers hadden zijn vertrouwen zwaar geschonden. In het partijblad *Le Cercle Progressiste*, vroeg hij zich openlijk af of "...après toutes leurs palinodies, nos doctrinaires pourront-ils encore inspirer la confiance?".⁹² Zolang de doctrinairers geen toegevingen deden die het lot van de arbeiders tastbaar zouden verbeteren, hielden Voituren en zijn medestanders de boot af.

In januari 1875 publiceerde de satirische krant *Jan Klopterop* de volgende tekst:

"Gij, doctrinairers, die de progressisten gesmeten hebt uit uw vereniging, Waarom als vijanden zoo altijd twisten, 't was beter toch als het in eendracht ging, ge smijt ze weg en stelt ze uit tot later, die meer dan gij voor den vooruitgang zijn. Waarom en doet ge liever niet wat water, ja water in den wijn!"⁹³

Maar ondanks deze oproep stonden de progressisten en doctrinairers bij de tussentijdse gemeenteraadsverkiezingen van 22 februari 1875 lijnrecht tegenover elkaar. Deze verkiezingen werden georganiseerd omdat er drie gemeenteraadsleden waren overleden.⁹⁴ De conservatieve fractie spaarde kosten noch moeite om de Progressistenkring bij de verkiezingsstrijd te betrekken.⁹⁵ In *Journal de*

---

⁹¹ UBG, *Journal de Gand*, 7/12/1874.

⁹² UBG, *Le Cercle Progressiste*, 26/12/1874.

⁹³ LA, *Jan Klopterop*, 05/01/1875.

⁹⁴ Alexis Dumont, Edmond Van Hecke, en Jules Motte.

⁹⁵ K. Devolder, 'Gij die door 't volk verkozen zijt', p. 177.

Gand werden Voituron en zijn consoorten uitgedaagd. Deze tussentijdse verkiezingen zouden het ideale moment zijn om de publieke opinie te raadplegen over het ideeëngoed van de Progressistenkring.⁹⁶ De progressisten namen de hand schoen op en schoven Henri De Brouckère, Constant Heynderyckx en Victor Cottignie als hun kandidaten naar voor. Voituron zelf nam niet deel aan de verkiezingen omdat hij al in de gemeenteraad zetelde en zijn mandaat nog liep tot oktober 1875. De tussentijdse verkiezingen werden een prestigeslag, met de progressisten in het verliezende kamp.⁹⁷ Toch werd het geen totale vernedering, de progressisten behaalden 1097 stemmen tegenover 6310 voor de doctrinaren. Voituron reageerde nuchter op deze nederlaag door te stellen dat de progressisten niet over de juiste wapens beschikten om zich succesvol in de kiesstrijd te werpen. Zij waren een denktank die nooit de ambitie had om een afzonderlijke electorale partij te vormen.⁹⁸

Een aantal wissels van leidend personeel binnen de Liberale Grondwettelijke Associatie, effenden het pad voor een mogelijke verzoening. In het najaar van 1875 zochten de progressisten steeds meer toenadering tot de doctrinaren. Het Middencomiteit verjongde, en het triumviraat Charles de Kerchove, Hippolyte Metdepenningen en François d'Elhounge deed een stapje achteruit. Meer vooruitstrevende figuren zoals Hippolyte Lippens, Hippolyte Callier, Auguste Wagener en Adolphe Dubois, die in de jaren 1860 ook actief lid waren van de *Société Littéraire* en die Voituron in deze kring ontmoetten, kwamen aan de macht en beloofden meer ruimte voor Voiturons progressieve ideeën.⁹⁹ Henri De Brouckère, ondervoorzitter van de Progressistenkring, vroeg in september 1875 aan de leden van de belangrijke *Association Libérale* van Brussel om, met het oog op de volgende verkiezingen, op te treden als bemiddelaars tussen de twee Gentse fracties. De Brouckère zag er geen graten in om openlijk toe te geven dat de Progressistenkring de eenheid binnen de Gentse liberale familie wilde herstellen. De voorzitter van de Brusselse liberale federatie, Jules Bara, bedankte voor de eer. Een tussenkomst zou in de “tegenwoordige omstandigheden ongeschikt en veeleer schadelijk dan nuttig [zijn] aan de belangen van de liberalismus van gansch het land.”¹⁰⁰ De progressisten kwamen uiteindelijk opnieuw op met een scheurlijst maar die vertoonde opvallend veel gelijkenissen

⁹⁶ UBG, *Journal de Gand*, 14/01/1875.

⁹⁷ M. Steels, 'Gent in 1875', *Ghendsche Tydinghen*, 10 (1981), 3, p. 119.

⁹⁸ UBG, *Le Cercle Progressiste*, 6/03/1875.

⁹⁹ W. De Mulder, *Eenheid en verdeeldheid binnen de gelederen van de Gentse Association Libérale 1878-1890*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG), 1979, p. 19.

¹⁰⁰ UBG, Hslz, G.002378, *Le Cercle Progressiste*, 14/10/1875.

met de lijst van de Liberale Grondwettelijke Associatie. Alleen de conservatieven Nicolas Du Moulin en Alphonse Prayon de Pauw werden op de progressistische lijst vervangen door Paul Voituron en Gustaaf Van der Heyden. De quasi identieke kandidaatslijst toonde aan dat de progressieve liberalen streefden naar eendracht binnen de liberale partij. In hun partijblad *Le Cercle Progressiste*, schreven ze dat ze niets meer verlangden dan “de rechtzinnige eendracht van al de deelen der liberale partij.”¹⁰¹ Toch leed de Progressistenkring een zwaar verlies bij deze verkiezingen. Paul Voituron en Gustaaf Van der Heyden verdwenen uit de gemeenteraad.¹⁰²

Bij de partiële Kamerverkiezingen van 23 november 1875 profileerden de progressisten zich voor de tweede keer als een aantrekkelijke partner voor de doctrinaire liberalen. Ze steunden dezelfde voorman als de Gentse doctrinairen: Charles de Kerchove de Denterghem.¹⁰³ Na de overwinning bracht Voituron een persoonlijk bezoek aan de Kerchove om hem te feliciteren.¹⁰⁴ Ook de Gentse pers berichtte steeds vaker over een mogelijke hereniging. *La Flandre Libérale* stelde zich de volgende vraag: “L’union peut-elle être rétablie entre les libéraux gantois? Nous sommes certain que oui.”¹⁰⁵ De verzoenende opstelling van Voituron en de progressisten wierp zijn vruchten af. De Liberale Associatie bedankte hen officieel voor de steun tijdens de nationale verkiezingen van november 1875.¹⁰⁶ De deur naar de hereniging stond op een kier. De progressisten konden opnieuw toetreden tot de Associatie, als ze geen voorwaarden stelden aan hun herintrede.¹⁰⁷ In januari 1876 riep Jules Bara tijdens een zitting van de Kamer dan toch op voor het sluiten van de rangen binnen de Gentse liberalen, zodat men verenigd de wapens kon opnemen tegen de katholieke vijand.¹⁰⁸ De situatie kwam op 17 februari 1876 in een stroomversnelling terecht toen een aantal leden van de Liberale Associatie voorstelden de beslissing van 16 november 1874 tot verbanning van de progressisten te herzien.¹⁰⁹ Negen dagen later, op 26 februari 1876, werd het voorstel officieel gepubliceerd in *La Flandre Libérale*.¹¹⁰ Op 29 maart 1876 werden de progressisten opnieuw officieel opgenomen in de Liberale Grondwettelijke Associatie van Gent, zonder dat ze hun programma

¹⁰¹ UBG, Hslz, G.002378, *Le Cercle Progressiste*, 21/10/1875.

¹⁰² K. Devolder, ‘Gij die door ’t volk verkozen zijt’, p. 525.

¹⁰³ UBG, Hslz, G.002378, *Le Cercle Progressiste*, 12/11/1875.

¹⁰⁴ UBG, HS 2901, *Voituron Journal*, 1875.

¹⁰⁵ UBG, J. 000036, *La Flandre Libérale*, 01/12/1875.

¹⁰⁶ UBG, *Le Libéral Progressiste*, 03/12/1875.

¹⁰⁷ UBG, *La Flandre Libérale*, 05/12/1875.

¹⁰⁸ UBG, *La Flandre Libérale*, 24/01/1876.

¹⁰⁹ UBG, *La Flandre Libérale*, 17/02/1876.

¹¹⁰ UBG, *La Flandre Libérale*, 26/02/1876.

moesten verloochenen of afstand moesten doen van hun lidmaatschap van de Progressistenkring.¹¹¹ Voituron kon in datzelfde jaar zijn *Manuel du Libéralisme* publiceren, een boek over het liberalisme in België, waarin hij veel aandacht schonk aan thema's die ook in het Gentse Progressistenprogramma terug te vinden waren. Was Voiturons zestienpuntenprogramma ooit de directe aanleiding voor een pijnlijke excommunicatie door de conservatieve liberalen, dan zorgde hij met zijn erudiete *Manuel du Libéralisme* in 1876 voor een hereniging, en een nieuwe bundeling van de liberale krachten. Want Voituron schreef: "Le parti libéral ne saurait vaincre l'ennemi de la raison et de nos institutions libres que par l'union, la persistance dans l'action et l'enthousiasme pour le progrès".¹¹²

Voituron had in de jaren 1870 onvoldoende daadkracht en te weinig aanhang om het zestienpuntenprogramma fors door te drukken. In 1876, amper na 2 jaar onafhankelijke strijd, keerden de progressisten braafjes terug naar de liberale moederschoot, maar dat was enkel mogelijk omdat er ook aan de doctrinaire kant iets bewoog. Na de hereniging van de Liberale Grondwettelijke Associatie in 1876 verliep de samenwerking tussen de Gentse progressisten en doctrinairen relatief rimpelloos. Antiklerikalisme werd hun bindmiddel, zeker tijdens de eerste Schoolstrijd (1878-1884). Deze hernieuwde eenheid leidde tot overwinningen bij de parlementsverkiezingen van 11 juni 1878 en bij de gemeenteraadsverkiezingen van 29 oktober 1878.¹¹³ De politieke carrière van Voituron kreeg in 1882 een kleine boost toen hij in Gent schepen van financiën werd. Hoewel er meer progressieve figuren in de gemeenteraad zetelden, leidde dat niet tot hernieuwde veerkracht bij Paul Voituron. Integendeel, hij leek veel van zijn jeugdig enthousiasme verloren te hebben. Toen de liberalen in 1884 een verkiezingsnederlaag leden, werd de harmonie tussen de progressisten en doctrinairen opnieuw verstoord. De Gentse progressisten scheurden zich voor een tweede keer af, nu onder de noemer van *Vooruitstrevende Liberale Kring van het arrondissement Gent*. Voituron speelde bij deze ontwikkelingen geen actieve rol. De ondervoorzitter van de Progressistenkring uit 1874, Henri de Brouckère, nam samen met Felix Cambier, Constant Heynderyckx, Auguste Bruggeman en Eduard De Vynck het voortouw. In tegenstelling tot de eerder halfslachtige afscheuring in 1874, poogden de vooruitstrevende liberalen deze keer om als "liberaal-democraten" – zoals ze schreven in hun jaarverslag van 1890 – een echt politiek alternatief te bieden. Ze werden daarin geruggensteund door de natio-

---

¹¹¹ UBG, *Journal de Gand*, 30/03/1876.

¹¹² UBG, Hslz, VLBL.FI.V.038, *Paul Voituron*.

¹¹³ K. Devolder, 'Gij die door't volk gekozen zijt', pp. 172-182.

nale Progressistische Partij die Paul Janson in 1887 in Brussel had opgericht. De oude Paul Voituron – aan het einde van zijn politieke carrière – was uitgeblust, maar zijn ideeën zoals neergepend in het zestienpuntenprogramma en zijn *Manuel du Libéralisme*, inspireerden duidelijk het programma van de nieuwe, jongere generatie progressisten.¹¹⁴ Ook zij pleitten voor een uitbreiding van het stemrecht, verplicht lager onderwijs, kosteloos en gelaïciseerd in alle graden, een wettelijke reglementering van de kinderarbeid en een volledige scheiding tussen Kerk en Staat. In tegenstelling tot het progressistenprogramma van 1874, dat vaak vaag en filosofisch bleef, werden er in het nieuwe progressieve manifest zeer concrete maatregelen voorgesteld. Er was een duidelijk verschil in stijl en thematiek tussen de progressieven uit de jaren 1860-70 enerzijds en hun geradicaliseerde opvolgers uit de jaren 1880-90 anderzijds. De progressieve liberalen kregen net voor de eeuwwisseling meer slagkracht, maar ze kregen ook af te rekenen met zware concurrentie ter linkerzijde met het opkomend socialisme van Edward Anseele. Omdat de doctrinairers geen oren hadden naar een breed antiklerikaal kartel tussen de Liberale Associatie, de socialistische partij en de Vooruitstrevende Liberalen, trokken deze twee laatste groepen in 1895 samen naar de kiezer met een “*radico-socialistisch*” kartel. Deze strategie legde geen windeieren. De sterke socialistische aanwezigheid in Gent leverde een electoraal surplus voor beide partners op. Feit is dat het Gentse liberalisme een afwijkende, eigenzinnige ontwikkeling kende. Waar op nationaal niveau de hechte verzoening tussen de progressisten en de conservatieve liberalen zich reeds in 1900 voltrok, vormde Gent een uitzondering en hielden de progressisten het been stijf tot in 1919. Pas na WOI werd de Vooruitstrevende Kring ontbonden.

7. Conclusie

Voituron en zijn Gentse Progressistenkring kunnen gecatalogeerd worden onder de heterogene groep liberalen die door de 19de-eeuwse Belgische pers werd afgespiegeld als “*la jeune gauche libérale*”, “*les radicaux*” of “*les libéraux progressistes*”. Hoewel hun ideeën onderling sterk verschilden, waren ze allen gekant tegen de paternalistische houding van de doctrinaire ministers.¹¹⁵ De industrialisering had immers tot toestanden geleid die volgens deze vooruitstrevende liberalen

¹¹⁴ UBG, Hslz, VLBL. HFI.P.042.01, *Progressistes. Articles de Guiquier et de Voituron pour le Libéral Progressiste*.

¹¹⁵ E. Gubin, J.P. Mahaux, J. Puissant, ‘Question sociale et libéralisme. L’exemple de l’Association Générale Ouvrière (1858-1920)’, in L. Pareyn, A. Verhulst (red.), *Huldeboek prof. dr. Marcel Bots: een bundel historische en wijsgerige opstellen*, Gent, 1995, pp. 143-144.

sociaal onaanvaardbaar waren, die zelfs vloekten met de liberale uitgangspunten. Ze stelden vast dat de arbeidende bevolking verstoken bleef van fundamentele menselijke waardigheid bij gebrek aan opleiding, opvoeding, moraal, geld, eten, huisvesting, ...¹¹⁶ Een zeer groot segment van de bevolking plukte geen vruchten van de wetenschappelijke en industriële vooruitgang. De voordelen gingen eenzijdig naar een kleine groep bevoorrechte burgers. In hun streven naar sociale mobiliteit, naar politieke inspraak en waardige levensomstandigheden voor de lagere klassen, met een sleutelrol voor het emanciperend onderwijs, onderscheidde de progressisten zich van de doctrinairers.¹¹⁷ Hun einddoel was de integratie van de arbeidersklasse in de burgerlijke maatschappij. De tijd was nog niet rijp om te komen tot een glasheldere, gemeenschappelijke synthese van alle progressieve ideeën. Het bevlogen gedachtegoed werd vaak individueel ingekleurd door gedreven figuren die onderling contact hadden en zo elkaars denken constant beïnvloedden. Ook ons hoofdpersonage, Paul Voituren, schreef brieven naar gelijkgezinden in andere steden.¹¹⁸ De Brusselse progressist Léon Defuisseaux lanceerde in 1874 tevergeefs een oproep om een federatie op te richten van alle progressistische kringen uit het land. De groep vooruitstrevende liberalen was in de jaren 1870 nog niet sterk genoeg om de politieke agenda te bepalen. Daarvoor was het een te groot amalgaam, gaande van gematigde hervormers tot radicale democraten. Het resultaat was dat de liberale progressisten op nationaal niveau stevast het onderspit moesten delven tegen de conservatieve, doctrinaire partijgenoten.

De Gentenaar Paul Voituren was het prototype van de theoretische wereldverbeteraar uit die dagen maar zonder dat we hem absolute originaliteit kunnen toedichten. Zoals vele van zijn generatiegenoten was hij een leergierige spons die het opborrelend, nieuw gedachtegoed aanzoog om het nadien in eigen publicaties te verwerken. Voituren was de gangmaker en manager van de Gentse Progressistenkring uit de jaren 1870. Hij was gerijpt in vooruitstrevende en radicale liberale denktanks, zoals de *Société Huet* en de *Société Littéraire*. Als gemeenteraadslid en schepen ontpopte hij zich als fervent tegenstander van de conservatieve vleugel binnen de liberale partij. Met zijn zestienpuntenprogramma joeg hij het blauwe partij kader de gordijnen in en werd hij in 1874 tijdelijk politiek geëxcommuniceerd. Ook al bleef de koppige Voituren lange tijd verstoken van werkelijke uitvoerende macht, toch mag het belang van zijn manifest niet wor-

---

¹¹⁶ A. Van der Woud, *Koninkrijk vol sloppen: achterbuurten en vuil in de 19e eeuw*, Amsterdam, 2010, p. 87.

¹¹⁷ M. Mayné, 'De Hoeder des Volks. Doctrinairers en progressieven ten tijde van Frère-Orban', *Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, CXCV (1996), pp. 94-95.

¹¹⁸ Hij schreef o.a. brieven met de Brusselse advocaat en hoogleraar aan de ULB Hermann Pergameni.

den geminimaliseerd. Het zestienpuntenprogramma was zeer gedetailleerd opgesteld en contrasteerde fel met het vage zespuntenprogramma bij de stichting van de liberale partij in 1846. Voiturons pamflet was en is een goede graadmeter voor de ideeën van de toenmalige vooruitstrevende liberalen, niet alleen uit Gent maar uit het ganse land. Maar we moeten steeds rekening houden met persoonlijke en regionale nuances. Centraal in Voituron zijn programma stond de gelijkheids-, de vrijheids- en de rechtvaardigheidsgedachte. Over het algemeen pleitten de meeste progressisten voor volksverheffing via onderwijs en cultuur en waren ze aanhangers van een ontplooiingsliberalisme: iedereen – ongeacht zijn sociale achtergrond, herkomst of positie – moest de kans krijgen om zijn mogelijkheden optimaal te ontwikkelen. Het politieke programma van Voituron en consoorten was echter niet opruiend of staatsondermijnd zoals dat wel het geval was met sommige radicaal-socialistische en communistische geschriften. Voituron wou verandering maar binnen de spelregels van de toenmalige maatschappij die geacht werd democratisch te zijn. Hij wou de conservatieven bonzen binnen het liberalisme wakker schudden, ja zelfs waarschuwen voor een groter onheil als de lethargie bleef duren. De staat diende een aantal maatschappelijke hervormingen teweeg te brengen.¹¹⁹ Want zo stelde Voituron, “Le devoir d’un gouvernement libérale est de réaliser par la politique tout ce que la révolution exécuterait par la violence.”¹²⁰ De staat moest zorgen voor een menswaardig bestaan voor de arbeiders met o.a. een maximale arbeidsduur, een minimumloon, een reglementering van de vrouwen- en kinderarbeid. De erkenning van het Nederlands als taal in de administratie en het onderwijs zou, volgens Voituron, de Vlaamse volksklasse nieuwe perspectieven bieden. Wie deze 19de-eeuwse beleidspunten nu leest kan niet anders dan er een visionair karakter in herkennen. Maar of Voituron dat zelf zo ervoer is maar de vraag. Zijn programmapunten werden niet onmiddellijk in wetten omgezet, paradepaardjes als de ‘werkhuischolen’ en de coöperatieven op basis van het *Help U Zelf*-principe, werden slechts met mondjesmaat gerealiseerd. Misschien moe van het strijden tegen partijgenoten, trok Voituron zich op het einde van zijn leven terug in de geborgenheid van zijn studiekamer, net zoals hij dat deed als timide jongeling.

Het feit dat de liberale progressisten geen rechtstreekse erfgenamen hebben in ons huidig versplinterd politiek landschap, doet niets af van de rol die ze in de 19de eeuw hebben gespeeld bij de ‘modernisering’ en ‘humanisering’ van ons

---

¹¹⁹ S. Dudink, *Deugdzaam liberalisme*, p. 77.

¹²⁰ UBG, Hslz, HS 11943, Voituron, *Philosophie, esthétique, moralité dans l’art, sciences sociales, sciences physiques, ethnographie, hygiène: notes divers*.

maatschappelijk denken. De denker Paul Voituron heeft in Gent een rol van betekenis gespeeld, niet zozeer door zijn bescheiden politiek mandaat maar vooral door de mentale munitie die hij aanreikte om de aanval tegen het doctrinair liberalisme in te zetten. Hij streefde er naar om bij zijn conservatieve partijgenoten het besef te laten doordringen dat “Le libéralisme sans le progrès n’est rien comme il n’est rien sans la libre pensée.”¹²¹

---

¹²¹ UBG, Hslz, VLBL. HFI.P.042.02, *Progressistes. Articles de Guiquier et de Voituron pour le Libéral Progressiste.*